
4. Міграція в Україні: факти і цифри. Міжнародна організація з міграції (МОМ). 2016. 31 с. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

5. Фогел Х.Є. Аналіз міграції висококваліфікованих кадрів і міграційної політики України. 2018. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-migratsiyi-i-migratsijnoyi-polityky-Ukrayiny.pdf>

6. Системна робота уряду для мінімізації негативних наслідків трудової міграції та створення умов для повернення українських громадян. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-provodit-sistemnu-robotu-dlya-minimizaciyi-negativnih-naslidkiv-trudovoyi-migraciyi-ta-stvorenniya-umov-dlya-povernennya-ukrayinskih-gromadyan>

*Науковий керівник: Тешева Л.В., к.е.н., доцент,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

*Уложенко Вадим Миколайович
старший викладач кафедри фінансового права
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Посилення тенденцій глобалізації світової економіки спричиняє збільшення обсягів та зростання темпів міграції людських ресурсів. За таких умов значущості набуває трудова міграція, невіддільною складовою якої за певних обставин стає освітня міграція. Здатність освітньої міграції трансформуватися у трудову вимагає від країни походження людських ресурсів неабияких зусиль, щоб повернути інтелектуальний та трудовий потенціал після завершення навчання. В протилежному випадку їй загрожують ризики втрати людського капіталу, переходу освітньої міграції в трудову еміграцію населення, погіршення

демографічної ситуації через подальше старіння населення та зниження якості наявних в країні трудових ресурсів. Нині до країн-донорів інтелектуального та трудового капіталу прираховують й Україну, що актуалізує обрану для дослідження проблему.

В Україні сучасна хвиля трудової міграції сформувалася під впливом низки подій як позитивного – підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом (2014 р.), скасування Європарламентом візового режиму для України (2017 р.), так і негативного характеру – анексія Автономної Республіки Крим (2014 р.), економічна та політична кризи, військові події на Сході України (з 2014 р. до тепер). Занепад на тлі п'ятирічної війни політичної, економічної, соціальної систем держави, її неспроможність забезпечити належний рівень життя громадянам мотивує останніх масово шукати роботу за кордоном. На жаль, очікуване найближчим часом в Україні зростання оплати праці, добробуту й рівень безробіття, з одного боку, та попит на робочу силу за кордоном, зокрема, в більшості сусідніх країн, з іншого боку, вказують на те, що зовнішня трудова міграція українців триватиме й надалі.

Факт масового виїзду українців за кордон з метою працевлаштування та поступового перетворення тимчасової трудової міграції на переселенську визнаний в Стратегії державної міграційної політики на період до 2025 р. [1]. Характеризуючи демографічні процеси в Україні, можна стверджувати про невідворотність проблеми дефіциту працездатного населення. Так, за даними Національного інституту стратегічних досліджень (2016 р.), за нинішнього стану економіки вона стане відчутною через 10-12 років, а за умови економічного зростання – за 6-7 років [2]. Не додають оптимізму й міжнародні експертні оцінки. Згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum), який вважається одним з небагатьох аналітичних інструментів, здатних до адекватного вимірювання рівня конкурентоспроможності в змінюваному глобальному середовищі завдяки постійному вдосконаленню методології розрахунків, Україна з

року в рік займає останні позиції за таким його індикатором, як «здатність країни до утримання талантів» («country capacity to retain talent»), що включений до 7-го компонента, який вимірює ефективність ринку праці (7th pillar: Labor market efficiency).

Таблиця 1

Місце України в світі за індикатором «здатність країни до утримання талантів» («country capacity to retain talent»)

Роки Показники	2015-2016	2016-2017	2017-2018
Кількість країн в рейтингу	140	138	137
Місце України	114	127	129

Джерело: [3, с. 355; 4, с. 351; 5, с. 297]

Зважаючи на значимість в сучасних умовах не лише сформованого фахівця, але і його талановитості як ресурсу розвитку, у звітах з глобальної конкурентоспроможності країн з 2013-2014 рр. індикатор «відтік мізків» замінено на індикатор «здатність країни до утримання талантів». Як видно з табл. 1, за цим індикатором позиції України протягом останніх років погіршилися з 114-го місця серед 140 країн у 2015-2016 рр. до 129-го місця з-поміж 137 країн у 2017-2018 рр., що вказує на неефективну політику держави з формування кадрового потенціалу. Цей індикатор також свідчить про слабкість важелів України щодо утримання студентства, яке прагне навчатися за кордоном. Отже, особливістю нинішньої трудової міграції з України є те, що вона підсилюється освітньою міграцією, яка поступово перетворюється на її потенційне джерело. Остання є меншою за масштабами, однак її наслідки не варто недооцінювати. Адже освітня міграція, переростаючи у трудову еміграцію, породжує не лише демографічні та соціальні, а й економічні проблеми. Тому надалі увага буде приділена освітній міграції.

Загалом освітня міграція передбачає переміщення студентів, аспірантів, докторантів, стажистів до місця знаходження закладів вищої освіти з метою отримання знань, обміну досвідом й наступне їх повернення до країни походження. Як показує світовий досвід, освітня міграція має різні інституційні форми прояву, які потенційно здатні справити неабиякий позитивний вплив на розвиток країни походження здобувачів освіти, за умови повернення освітніх мігрантів з-за кордону після завершення навчання. У протилежному випадку освітня міграція перетворюється на «відтік мізків», що, безперечно, є негативним явищем для країни-донора інтелектуального капіталу. Отже, за наявності хибних орієнтирів у державній політиці країни-донора, це, здавалось би, позитивне для неї явище посилюватиме загострення соціально-економічних проблем.

Участь України в Болонському процесі (з 2005 р.) та поглиблення співпраці з Європейським Союзом створили як нові можливості для молоді у здобутті якісної європейської освіти, так і загрози, притаманні будь-якому виду міжнародної міграції. Україна є учасником Європейського простору вищої освіти, що закріплено законодавчо. Так, у прийнятій Верховною Радою України 01.07.2014 р. новій редакції Закону України «Про вищу освіту» [6] серед принципів державної політики у сфері вищої освіти названо «міжнародну інтеграцію та інтеграцію системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої освіти», визначено основні напрями міжнародного співробітництва для вітчизняних закладів вищої освіти та наведено дефініцію академічної мобільності як внутрішньодержавного, так і міждержавного явища.

Покращення доступності закордонної освіти, розширення міжнародної співпраці зумовили збільшення чисельності освітніх мігрантів з України в інші країни. Масового характеру освітня міграція набула з 2000 р. та має тенденцію до щорічного збільшення кількості українських студентів, що виїжджають за кордон для здобуття вищої освіти та можливого подальшого працевлаштування. Отже, кожен з них є

потенційним трудовим емігрантом. На жаль, в Україні досі мало уваги приділяється аналізу освітньої міграції, відсутні вірогідні статистичні матеріали, що змушує звертатися для оцінки цього явища до даних міжнародних організацій. Так, за даними ЮНЕСКО, в період з 2000 р. по 2012 р. чисельність українських студентів за кордоном збільшилась у понад чотири рази й досягла 37 тис. осіб [7, с. 15]. Особливо стрімко вона зростала до країн спрямування трудової міграції. Починаючи з 2009 р., українські студенти проявляють стабільний інтерес до таких країн, як Польща, Російська Федерація, США, Угорщина, Болгарія, Туреччина, Німеччина, Канада, Чехія, Австрія та Франція [8, с. 500]. За даними аналітичного центру CEDOS (м. Київ), який на сьогодні єдиний проводить дослідження з освітньої міграції студентів з України, чисельність українців в іноземних університетах станом на 2015-2016 навчальний рік становила 66,7 тис. осіб. Найбільш популярними країнами для навчання лишаються Польща, Німеччина, Російська Федерація, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина. Динаміка зростання освітньої міграції з 2009 р. по 2016 р. склала 176% (за два останні роки приріст склав майже 20 % або близько 11 тис. осіб, причому 2/3 цього приросту припадає на польські університети) [9]. Водночас, доводиться констатувати, що виїжджаючи на навчання за кордон, українці далеко не завжди обирають заклади вищої освіти, які вважаються осередками якісної освіти. Так, серед польських освітніх закладів українці надають перевагу приватним закладам, які не посідають високих сходинок у рейтингах. Це вказує на те, що мотивація освітньої міграції більшості українців, які навчаються у Польщі, не пов'язана з отриманням якісної освіти за кордоном. Зазначимо також, що за прогнозами аналітиків центру CEDOS тенденція освітньої міграції серед української молоді збережеться.

Ситуація, що склалася в Україні у сфері трудової та освітньої міграції, на жаль, лежить на лише в площині державної політики у сфері вищої освіти, а є результатом багаторічної недалекоглядної економічної політики, яка призвела до неспроможності національного ринку праці забезпечити громадянам належне працевлаштування й втрати у зв'язку з

цим країною однієї зі своїх конкурентних інвестиційних переваг – відносно дешевої кваліфікованої робочої сили. Проте державна політика у сфері вищої освіти як система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій у сфері забезпечення якості вищої освіти; фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти, їх фінансової автономії; доступності вищої освіти; розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти, формування системи дослідницьких університетів; працевлаштування випускників закладів вищої освіти та ін., безперечно, має бути спрямована на покращення «здатності країни до утримання талантів».

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна зробити наступні висновки:

1) Освітня міграція справляє позитивний вплив на розвиток країни лише у разі отримання громадянами якісної вищої освіти за кордоном та їх повернення на батьківщину після закінчення навчання;

2) Країни, які є сусідами України, насамперед Польща, реалізують активну державну політику, спрямовану на збільшення чисельності іноземних, у тому числі й українських студентів, для підтримки національних систем вищої освіти з подальшою перспективою використання освітніх мігрантів як робочої сили, що пояснюється аналогічними процесами відтоку молоді з цих країн за кордон. Ефективність та результативність державної політики у сфері вищої освіти цих країн одночасно є свідченням про неефективність політики України;

3) Для значної частини української молоді виїзд на навчання за кордон є засобом отримання доступу до ринку праці країн Європейського Союзу та подальшої еміграції, тому у таких випадках для здобуття вищої освіти досить часто обираються посередні освітні заклади.

За таких умов до пріоритетів державної політики у сфері вищої освіти в Україні, реалізація якої відповідно до ст. 13 Закону України «Про вищу освіту» покладена на Міністерство освіти і науки України, пропонується віднести:

1) Посилення моніторингу за якістю вищої освіти за кордоном, налагодження інформування абітурієнтів щодо особливостей національних систем вищої освіти країн, до яких переважно спрямовуються освітні мігранти з України, якості освітньої діяльності їх закладів вищої освіти;

2) Розробку заходів щодо активізації міжнародного співробітництва вітчизняних закладів вищої освіти, насамперед тих, що мають статус національних, з провідними університетами світу з метою широкої реалізації основних напрямів міжнародного співробітництва закладів вищої освіти України, передбачених у ч. 2 ст. 75 цього ж закону. Впровадження ефективного механізму мобільності освітніх мігрантів, підтримка академічної мобільності сприятиме їх поверненню на батьківщину після завершення навчання;

3) Сприяння працевлаштуванню випускників через розробку закладами вищої освіти освітніх програм з урахуванням потреб здобувачів вищої освіти, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців, поширення дуальної освіти;

4) Перегляд рівня оплати освітніх послуг з урахуванням практики країн-сусідів, які пропагують українській молоді переваги навчання в їх закладах освіти, та оптимізацію застосування інструмента державного / регіонального замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою;

5) Фінансову підтримку освітньої та наукової діяльності закладів вищої освіти, їх інноваційного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики на період до 2025 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80> (дата звернення: 16.12.2019).

2. Щодо подальшого удосконалення законодавства України у сфері трудової міграції / Малиновська О. А.; Національний інститут стратегічних досліджень: аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/1509> (дата звернення: 16.12.2019).

-
3. The Global Competitiveness Report 2015-2016 / Klaus Schwab; World Economic Forum: Insight Report. Geneva. 2015. 403 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf (дата звернення: 16.12.2019).
4. The Global Competitiveness Report 2016-2017 / Klaus Schwab, World Economic Forum: Insight Report. Geneva. 2016. 400 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (дата звернення: 16.12.2019).
5. The Global Competitiveness Report 2017-2018 / Klaus Schwab, World Economic Forum: Insight Report. Geneva. 2017. 393 p. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення: 16.12.2019).
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 09.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/paran65#top> (дата звернення: 16.12.2019).
7. Міграція в Україні: факти і цифри / представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні; упоряд. Малиновська О. Київ. 2016. 32 с. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (дата звернення: 16.12.2019).
8. Степуріна С. О., Дериховська В. І. Тенденції освітньої міграції та її вплив на інституційне середовище в Україні. Економіка та суспільство: електрон. наук. фахове вид. 2018. Вип. 17. С. 496-505. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/17_ukr/73.pdf (дата звернення: 16.12.2019).
9. Стадний Є. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / аналітичний центр CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypu> (дата звернення: 16.12.2019).